

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 24

1943

UPPSALA 1943

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1943
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
43603

Karlfeldt och Petöfi.

Några jämförande motivstudier.

Av Signhild Jennische.

Flera forskare ha vid olika tillfällen mer eller mindre ingående sysslat med litterära påverkningar hos Karlfeldt, men så vitt jag kunnat finna, har ingen i detta sammanhang närmare berört Karlfeldts förhållande till den ungerske nationalskalden Alexander Petöfi.¹

Karlfeldt var redan under sin gymnasietid i Västerås starkt intresserad av Petöfi, och det heter hos Fogelqvist², att Petöfi »jämte Bååth, Gellerstedt och Rydberg stod på den ytterligt sparsamma listan över hans bokhandelsinköp». År 1879 utkom på G. W. Wilén & Co:s boktryckeri i Åbo en liten bok, innehållande »60 dikter af Alexander Petöfi. Översatta af Knut Ferdinand Ridderström». Sannolikt är det denna lilla bok, som avses med de av Karlfeldt 1883 inköpta dikterna av Petöfi³, ehuru även andra Petöfi-översättningar funnos. Vilken upplaga det än rör sig om, har tydligen Karlfeldts intresse för den ungerske skalden en tid varit djupt, och spår därav synes mig kunna påvisas ännu i hans mognare diktning. Det är i själva verket först i de av Karlfeldt själv utgivna diktsamlingarna sambandet med Petöfi är fullt tydligt. Vad den egentliga ungdomsdiktningen beträffar, förefinnes knappast något påtagligare bevis för litterär påverkan.

Petöfis inflytande på Karlfeldt kan företrädesvis spåras i motivkretsar och stämningar, som höra samman med besjungandet av friheten och det enkla livet i naturens sköte. Petöfis ibland nästan trotsigt nonchalanta ton återfinnes också hos Karlfeldt, och de gemensamma dragen äro helt visst ingen tillfällighet. De ha givetvis sin djupaste grund i en inre gemenskap mellan de båda skalderna. Men även om man är övertygad om att Karlfeldt skulle ha rört sig i samma miljö och anslagit samma ton utan att någonsin ha läst Petöfi, kan man knappast blunda för att vissa ställen hos Karlfeldt tyda på ett mera omedelbart samband. Det är väl dessutom mycket antagligt, att de drag hos Petöfi, som på grund av en inre släktskap vunno genklang hos Karlfeldt, skulle verka eggande och inspirerande på hans egen diktning i samma art.

¹ En artikel på ungerska av Béla Leffler (*Petöfi hatása a legnagyobb svéd lírikusra* = Petöfis inflytande på den störste svenske lyrikern) framhåller Karlfeldts tidigare intresse för och själsliga samhörighet med Petöfi. Artikeln är dock mera allmänt hållen.

² Fogelqvist, T., *Erik Axel Karlfeldt*. Sthlm 1940, s. 51.

³ Se E. Mangård, *En bok om Karlfeldt*, s. 138 f.

Redan i skildringen av Petöfis liv framträder frihetsbegäret mycket starkt. Han avskyr tvånget i den skola, där hans far satt honom och rymmer till Budapest, där han en tid livnär sig som statist och springpojke vid teatern. När han påträffas och återföres för att fortsätta studierna, rymmer han på nytt och tar värvning som soldat. I sina dikter besjunger han också ofta friheten. I dikten *Det högsta* heter det:

Högst vill bland drifter alla
jag frihet, kärlek kalla.
För kärleken jag låter
mitt lif, om det skall vara;
men kallar frihet åter —
ja, då får kärlek fara!

Samma starka frihetsbegär, som förmådde Petöfi att gång på gång lämna skolan och studierna, finnes också uttryckt hos Karlfeldt i bl. a. dikten *Sommarkarlen (Vildmarks- och kärleksvisor)*: »Jag är en fyr av bondestånd, en spelman på väg och vid dike.» Kärleken besjunges även i denna dikt, men liksom hos Petöfi går friheten före: »Men fri vill jag vandra bland vålmar och ax.» Friheten är också en starkt framträdande faktor i dikter som *Fäderna*, *En lösckerkarl*, *Lösckerkarlarnas sång* m. fl. Den går i själva verket som en röd tråd genom alla diktsamlingarna hos Karlfeldt.

Friheten står hos Petöfi i nära samband med den av skalden högt älskade ungerska pustan och de friska vindarna kring densamma. Den fria pustan hos Petöfi har hos Karlfeldt sin motsvarighet i den ofta besjungna ljungheden, där vindarna blåsa från alla håll (jfr dikten *Håkan på heden* i *Fridolins visor*).

I *Csardans ruiner* sjunger Petöfi:

Pusta, ja, en bild af friheten är du,
och friheten är mitt hjertas gudom ju!

I *Min Pegasus* går också färden ut till pustan, friheten och vindarna. När Petöfi i dikten *Storken* bekänner:

Högt jag älskar pustan! Der blott finnes frihet.
Intet der en binder!

eller i *Csardans ruiner*:

Ni, mitt sköna låglands gränslöst vida stepper,
intet så, som ni, mitt hjerta fägna kan!

är det, som om man hörde Karlfeldt i *Åsen*:

O ödemark, du har min kärlek vunnit!
Jag älskar stigarna, de mänskotomma,
den flacka hed, där luft och dager flöda,

eller den känsla, som ligger bakom bekännelsen i kåseriet om *Lukt och doft* i Stockholms Tidningens julnummer 1930: »Högt älskar jag den ampra timjan från min barndomshed.» Hos såväl Petöfi som Karlfeldt spela också vindarna en dominerande roll.

Den ovan anförda, hos de båda skalderna starkt framträdande och starkt besläktade kärleken till vindarna, friheten och ödemarken (pustanheden) kan väl synas tillfällig, särskilt som motiven icke på något sätt äro originella, men vetskapen om Karlfeldts starka intresse för Petöfi under skoltiden och den tydliga Petöfi-reminiscens, som enligt min uppfattning kan spåras i ett par av hans senare dikter, gör antagandet av ett intimare samband berättigat.

Petöfi rörde sig — liksom senare Karlfeldt — oftast i en enkel och lantlig miljö. Dikter som *I köket*, *Mäster Casus*, *Statdrängen*, de många krogbilderna och dikterna från pustan tala sitt tydliga språk. Detta gjorde också, att »den akademiska kritiken med dess målsmän och anhängare» till en början ej var särskilt vänligt stämd mot honom. »Den förebrådde honom 'rätt' språk och på 'rätt bondelif' baserade idéer.» Hur föga denna kritik bekymrade Petöfi framgår av dikten *Min fantasi*.

Som inledning till såväl den tyska som den svenska samlingen av Petöfi-översättningar står den ett par år senare daterade dikten *Min Pegasus*, där Petöfi presenterar sin vinghäst:

Min pegasus är ingen engelsk häst
med höga styttben och så smal om bogen,
ej ett germaniskt djur, så plump och däst,
bredskuldradt, tungt på foten, skapt för plogen.

En ungersk fåle är min pegasus,
rätt äkta ungerskt blod, och härligt struken,
— — —

Ej fostrad blef i stallet han, ej slog
arenans sand han än med lätta fötter,
men fritt, som fri han föddes, honom tog
jag på Kumanians nakna, kala slätter.

En sadel ock ej klär jag honom på,
men blott ett skynke på den glatta ryggen;
— — —

Här bekänner alltså Petöfi öppet sin kärlek till hemlandets fria fåle, som helst dväljs på den älskade pustan, eller för honom genom byar »der tärnor tätt som bin, stå fagra, ljusa». Att denna inhemska fåle, som aldrig blev fostrad i stall eller tvingad att bära sadel men fritt jagar fram över hemlandets slätter, är stamfader till den fåle Karlfeldt rider i inledningsdikten till Fridolins lustgård, synes mig fullt tydligt.

Vid tiden för Karlfeldts debut förde som bekant hos oss Levertin en skarp polemik mot den folkliga visan och hyllade konstdikten, och ehuru polemiken ej var riktad mot Karlfeldt, måste han dock ha känt sig indirekt träffad. Hans diktning står ju i många avseenden den folkliga mycket nära. Det heter också därom hos Fogelqvist (sid. 107 f.): »Karlfeldt har varit medveten om diskussionsämnets ömtalighet även för honom. Han har misstänkt, att han inte ansågs riktigt presentabel i »kulturskaldernas» inre cirklar och att hans härstamning och egenart skulle betraktas med misstro i de renodlat estetiska kottierierna». Men liksom Petöfi »skäms han inte för de rustika dragen hos sin musa och söker ej heller bemantla dem».

Redan i *Vildmarks- och kärleksvisor* berör Karlfeldt detta ämne i andra avdelningen av spelmansvisorna. Han återkommer också till det vid flera tillfällen i sin senare diktning, bl. a. i inledningsdikten till *Fridolins lustgård*, som starkt påminner om Petöfis dikt *Min Pegasus*.¹ Likheten i de båda skaldernas situation kan möjligen vid detta tillfälle ha återfört i Karlfeldts minne Petöfis dikt och den beskyllning för »rätt» språk och på »rätt bondelif» baserade idéer, som akademikerna enligt den inledande levnadsbeskrivningen i Petöfi-översättningarna riktade mot denne. Petöfi börjar sin dikt med att förklara: »Min pegasus är ingen engelsk häst», och hos Karlfeldt heter det:

Min sångmö är icke av Pinden,
hon är av Pungmakarbo.

Karlfeldt använder visserligen i inledningsstrofen ordet »sångmö», men släktskapen med Petöfis fria ungerska fåle blir fullt tydlig i tredje strofen, där det heter:

En vinghäst av grekiska formen
är ädel och stolt, vill jag tro.
Men hellre jag rider i stormen
ett hingstföl av fjällbygdens sto.

Petöfis vinghäst för honom helst till pustan, »då ju hans hembygd är den fria steppen», men färden går också genom ungerska byar:

I byar hejdar jag hans ystra dans,
der tärnor, tätt som bin, stå fagra, ljusa,
får af den skönsta mig en blomsterkrans
och ilar vidare, som vindar brusa.

Pungmakarbo är *Karlfeldts* ord för hembygden, och där vandrar *hans* sångmö. Liksom Petöfi vill Karlfeldt också helst smyckas med en krans av hembygdens blommor:

Hvi kryddas poeter med lager?
Har icke all Dalarnes vår
en kvist i sin svalare dager
till krans för en sångares hår?

Rytmen i de båda dikterna är ju helt olika — hos Petöfi endecasyllabon, hos Karlfeldt fyrtaktig blandvers. Tonen är inte heller densamma; medan Petöfis har en anstrykning av ungdomlig nonchalans, är Karlfeldts tyngre, mer manligt kraftfull och mogen. Karlfeldt var ju också, då denna diktsamling utkom, en man på 37 år, medan Petöfis dikt är skriven av en 24-åring. Karlfeldtdikten är på intet sätt enbart en efterbildning av Petöfis, den är i förhållande till denna fullt självständig, men de motiviska likheterna peka ändå på ett tydligt samband. Karlfeldts »hingstföl av fjällbygdens sto» är en svensk ättling av Petöfis ungerska fåle.

Petöfi återkommer till samma ämne i dikten *Trasige hjeltar*, där det heter:

¹ Även framhållet av Béla Leffler.

Jag ock i näpet versmått kläda
 ju kunde mina sångers tal
 och sirligt på besök dem skicka
 i societetens glädjesal.

Men, nej, ej sprättar äro mina
 idéer, som siratligt stå
 och i frisy och franska handskar
 anständigt på visiter gå.

Fortsättningen av denna dikt har en viss likhet med Karlfeldt-dikten *Drömmen och livet (Fridolins visor)*. Petöfi liknar sig själv vid en krigare, som visserligen inte kämpar ute på slagfältet men som ändå slåss — med idéer:

Ej rassla svärd, ej hvina bomber —
 dem rostens dvala fjättrat ju.
 Dock fortfar striden, fast för vapen
 man med idéer kämpar nu.

Jag också står i stridens vimmel,
 en medlem i den stora här;
med sänger slåss jag — och en kämpe,
 en god soldat hvar visa är.

Karlfeldt drömmer sig vara krigare, men i sista strofen av hans dikt heter det:

Så vardt jag en drömmare, icke en man!
Jag fäktar och rasslar med ordens lansar
 och bär jag i diktens tornering ett pansar,
 går jag eljes i hvardagskavaj som en ann.

I övrigt behandla ju dessa båda dikter olika ämnen. Gemensamt är däremot ämnet i Petöfis dikt *Statdrängen* och Karlfeldts *Statarvisa*. I båda dikterna kommer statdrängen åkande efter sitt oxspann, hojtar åt djuren och slår med sin piska:

Cselö! Csakó! ropar hurtigt han och nappar
 i *sin långa piska*, tätt besatt med knappar;
 alnar sex visst mäter piskan, och han knallar
 obarmhertigt till dermed, så luften skallar.

(Petöfi.)

Jag sladdar och jag välftar,
 jag *piskar* och jag kältar:
hej ox, hoj ox!
 Han blänger, som han menar:
 »Hvafan, jag tror du slogs!

(Karlfeldt.)

I båda dikterna kommer strax därefter in en flicka, omgiven av blommor. Fjärde strofen hos Petöfi börjar:

Kati står som bäst och rensar blomstersängen
i sin matmors trädgård, då förbi far drängen;

och motsvarande strof hos Karlfeldt:

Där kommer rättarns Mia
med åbrodd och salvia.

I fortsättningen gå de båda dikterna i sär, ty medan Kati i Petöfis dikt är statdrängens »egen flicka» och skänker honom en blomma, när han far förbi, får statdrängen i Karlfeldts dikt endast på avstånd se, hur »rättarns Mia» åker bort med greven. De tydliga likheterna i början av dikterna peka dock även här på ett samband.

Som framgår av denna undersökning, uppträda de mera påtagliga Petöfi-reminiscenserna först i Karlfeldts mognare diktning, medan det i hans ungdomsdiktning är svårt att påvisa något direkt samband med den ungerske skalden. Detta skulle dock få sin naturliga förklaring, om man vågade det här förut gjorda antagandet, att Karlfeldt, då han ville försvara sin musas folkliga ursprung och lantliga miljö, kom att erinra sig Petöfi och återupplivade bekantskapen med hans dikter.
